

CAP. III. De instantibus, seu morulis, in quibus negotium malorum Angelorum consummatum est.	970	intentionalem actionem, aut per realem etiam effectivem dæmones torqueat.	1021
CAP. IV. An pœna dæmonum recte, ac sufficienter in pœnam damni, et sensus dividatur.	972	CAP. XIV. Quomodo ignis inferni dæmones cruciet, vel quid in illis efficiat.	1033
CAP. V. An tristitia dæmonum de amissa gloria ad pœnam damni vel sensus pertineat.	976	CAP. XV. An tanta sit dæmonum afflictio, ut nullam omnino voluptatem aut delectationem capere possint.	1049
CAP. VI. Quanta sit in Angelis malis cæcitas mentis, seu intellectus, et ad quam pœnam pertineat.	978	CAP. XVI. Utrum dæmones in certo aliquo loco, qui infernus, vel gehenna dicitur, ad eorum supplicium destinato detineantur, vel quis sit eorum pœnalis locus.	1054
CAP. VII. Utrum voluntas dæmonis per damnationem manserit obstinata in malo quod in via commisit, ita ut in perpetuum retrocedere non possit.	983	CAP. XVII. Nonnulla dubia circa pœnalia malorum Angelorum loca resolvuntur.	1064
CAP. VIII. Utrum dæmonis sint ita obstinati in malo, ut nullum actum voluntatis undique honestum habere possint.	988	CAP. XVIII. Utrum damnatorum Angelorum, munus, et veluti proprium ministerium sit homines tentare seu ad peccandum inducere.	1067
CAP. IX. An propria causa obdurationis dæmonum sit divini auxilii, vel concursus denegatio.	990	CAP. XIX. An omnes tentationes, ac subinde omnia peccata hominum ex dæmonum actione proveniant.	1076
CAP. X. Utrum dæmonum obstinatio ex aliqua positiva causa intrinseca, vel extrinseca proveniat.	996	CAP. XX. Utrum ad ministeria malorum Angelorum pertineat hominibus nocere, aliave mala pœnæ peccatoribus inferre.	1084
CAP. XI. Quæ sit probabiliter causa obstinationis dæmonum, cum impotentia vel abstinendi a peccato vel iterum bene operandi.	1002	CAP. XXI. Utrum ministeria dæmonum per varios ordines, et principatus divisa sint, et quomodo sint distributa.	1088
CAP. XII. Utrum dæmones ab igne corporeo et sensibili torqueantur.	1010		
CAP. XIII. Utrum ignis per solam apprehensionem, vel			

PROCEMIUM AD LECTOREM.

1. *Tractationem hanc etiam pertinere ad theologiam.*—Cum duplex sit de Deo consideratio; altera absoluta, qua divinam naturam, ejusque attributa, et personas, quæ in illa subsistunt, contemplamur; altera respectiva, qua eundem Dominum ut se creaturis communicat, easque ad se convertit, ac revocat, speculamur; utramque scholastica Theologia complectitur. Ideoque licet multa de creaturis disputet, nunquam ab objecto suo, quod Deus est, divertitur; quia creaturæ, non nisi velut a Deo emanant, vel ad eum tendunt, vel, quod perinde est, ut earum cognitio ad Deum pro hujus vitæ statu melius cognoscendum necessaria est, considerat. Atque ita de Deo sub priori ratione absoluta disputant Theologi cum Magistro, in *lib. 1 Sententiarum*, sub posteriori vero in *2, a principio*. D. Thomas autem, in *sua prima parte*, utramque considerationem amplexus est, nam priorem per primas quadraginta quatuor quæstiones, posteriorem vero per reliquas quæstiones, vel potius per cæteras suæ Theologiæ partes prosequitur.

2. *Ratio protracti operis.*—Nos vero priorem hujus doctrinæ partem in opere, quod *De Deo uno, et trino* inscripsimus, pro tenuitate nostra elaboratam superioribus annis in lucem emisimus, et pro temporum opportunitate alteram prosequi promissimus. Et quamvis in cæteris operibus postea editis ab intentione proposita non discesserimus, in omnibus enim Dei veram cognitionem vel illustrare, vel defendere conati sumus: propter varias nihilominus vel docendi, vel scribendi occurrentes occasiones inchoatum opus continenter prosequi non potuimus. Id vero aliis jam occupationibus ex parte liberati, et commodiorem temporis occasionem nacti, tandem præstamus, divinam clementiam exorantes, ut qui dedit incipere, donet et perficere.

3. *Inscriptionis ratio.*—Præsentem ergo partem secundam universam *De Deo creaturarum omnium effectore* inscribimus, quia omnem de Deo considerationem, quæ per respectum ad creaturas sumitur, in aliquo genere causæ fundari necesse est. Nullum enim habitudinis genus inter Deum et creaturam spectari potest, quod in ratione causæ et effectus non nitatur, vel ad illam revocetur. Duobus autem præcipue modis Deus est cæterarum rerum causa, nimirum, vel efficiens, vel finalis. Et juxta hæc duo causarum genera, bipartita est hæc respectiva de Deo contemplatio: una enim de Deo ut prima efficiente causa, altera de eodem ut ultimo fine existit. Illæ autem duæ causarum rationes ita inter se comparantur, ut licet finalis in mente operantis, seu in intentione præcedat, ab efficiente executio incipiat, et per ejus influxum perfectio ipsius operantis nobis potissimum manifestetur. Et ideo post absolutam de Deo uno, et trino disputationem, hæc de Deo creaturarum omnium effectore convenienti methodo subsequitur, quem etiam ordinem D. Thomas in sua prima parte observavit. Unde licet hoc opus, quia partem scientiæ Theologiæ continet, merito de Deo inscri-

batur, nihilominus in operibus ejus explicandis directe, ac proxime versari necesse est; quia non potest Deus sub illo respectu nisi cognitio ejus operibus recte cognosci; et ideo opus ipsum in varios tractatus de diversis Dei effectibus dividemus. Et primus quidem de opere creationis in genere futurus esset, quoniam ab illo opera Dei extra ipsum incipiunt. Atque ita de illo tam D. Thomas, *in sua prima parte, a quaestione 44, usque ad 49*, quam Magister, ac reliqui Scholastici *in principio libri secundi Sententiarum* disputarunt. Nos vero *in tomo primo Metaphysicæ, disputatione 20*, de creatione disseruimus, quam disputationem hic repetere necessarium non duximus, neque sub illa generali ratione aliquid ad Theologicum institutum pertinens addendum in præsentis occurrit. Nam si quid forte desideratum fuerit, totum id de variis creaturis disputando, melius in particulari dicetur.

4. *Distributio totius secundæ partis de Deo creatore.*—Erunt igitur præsentis operis, seu secundæ partis de Deo, tres tractatus principales. *Primus* de creaturis incorporeis, quas Angelos vocamus: *Secundus* de corporalibus, prout a Deo sex diebus creatæ, ornatae, ac distinctæ sunt, ubi etiam de primi hominis creatione, innocentiae statu, illiusque amissione dicemus. *Tertium* de anima præsertim rationali cum D. Thoma instituemus (1). Nam sicut homo inter omnes creaturas singularem habet corporis et spiritus compositionem, ita peculiarem etiam considerationem, postulat; maxime illius partis, quæ in eo præcipua est, et omnis boni, vel mali, felicitatis, vel miseræ fundamentum. Quem tractatum ob eam maxime rationem huic operi adjungendum duximus, quoniam sicut in Metaphysica speculativæ Theologiæ fundamenta jecimus; ita hic ad moralem Theologiam viam parare cupimus. Pendet autem moralis doctrina ex interna animi et facultatum, ac operum ejus cognitione; ideoque quidquid ad eum finem utilius judicabimus, diligenter in hoc tractatu de anima, quem ob hanc causam sæpius promisimus, diligenter inquirere, et expedire curabimus.

Tractatus universi de Angelis, seu de spiritualibus creaturis, præludium.

1. *Naturalis Theologia et Philosophia de Angelis etiam tractant inferiori quodam modo.*—Disputatio de spiritualibus creaturis per se spectata ad naturalem Theologiam, seu Metaphysicam pertinet, cujus proprium est de rebus, quæ in suo esse abstrahunt a materia, disserere; imo etiam a Philosopho naturali sub habitudine ad sensibilem motum cœlestis corporis attingitur. Et ita de Angelis sub ratione cœlestium motorum agit Aristoteles, *in lib. 8 Physicor.*, et plura *in lib. 12 Metaph.*, ubi eos *intelligentias* vocat, de quibus in aliis suis operibus sæpius mentionem facit. Et antiqui ejus expositores tam Græci, quam Arabes, Plato etiam multa de his spiritibus, quos interdum *Deos secundarios*, interdum *animas cœlorum et astrorum*, interdum *species separatas* appellat, disputavit, cujus mentem late exposuit D. Thomas, *opusc. 15, cap. 1*. At Marsilius Fiscinus, *in Comment. ad Convivium Platonis, orat. 6, cap. 3, et in argumento ad librum, seu dial. 11, de Legibus, in principio*, verba Platonis in bono sensu interpretatur. Et alia ex Philosophis congerit de Angelis Augustinus Eugubinus, *in lib. 8 peren. Philosoph.* Et propterea nos, *in tomo 2 Metaph.*, de spiritualibus substantiis disputationem 35 instituimus, in qua naturam, et proprietates earum ex effectibus, vel principiis naturalibus, quoad fieri potuit, investigamus, quæ hic repetenda non sunt, sed vel altiori modo eadem confirmanda, vel ea, quæ ratio naturalis non assequitur, addenda erunt.

2. *Altiori vero christiana Theologia.*—*Nomen Angelorum ab officio, non a natura desumptum est.*—At vero Theologia Christiana sub altiori lumine, et ex principiis a Deo revelatis de eisdem substantiis disputat, quam etiam proprio nomine a divinis Scriptoribus desumpto Angelos appellat. Circa quod nomen sciendum est, ab

(1) Tertium hunc tractatum auctoris mors interrupit; suffectus tamen est ex ejusdem prælectionibus olim datis in schola.

officio esse desumptum, quamvis jam substantias ipsas, quatenus spirituales sunt, et immateriales, significet. Ita Dionysius, *c. 4, de Divin. nom.*, et communiter Patres in id Psal. 103: *Qui facit Angelos suos spiritus*, et in id ad Hebr. 1: *Omnes sunt administratorii spiritus*. Sicque accipiendum est, quod dixit Gregorius, *homil. 34, in Evang.*, Angelorum vocabulum nomen est officii, non naturæ; utique juxta primævam suam impositionem. Idemque habet Isidorus, *lib. 7 Origin., c. 5, et lib. 2 Sentent., cap. 10*. Et prius docuerant Cyrillus, *lib. 1, in Joan., cap. 2*, et antea Hilarius, *lib. 3, de Trinitate*, unde ostendens posse hoc nomen Verbo Dei tribui sine præjudicio divinitatis. Sic etiam Augustinus 2, *de Trinit., cap. 13*, dicit nomen Angeli interdum Verbo incarnato attribui, ut Isa. 9, *Magni consilii Angelus*. Et Malachia 3, dicitur Angelus Testamenti, et addit posse etiam de Spiritu sancto dici, quia de illo dictum est, *Quæ ventura sunt, annuntiabit vobis*, Joan. 16. Pater autem non dicitur Angelus, quia non mittitur, ut notavit Isidorus, *lib. 7 Orig., cap. 3*.

3. *Homines ratione officii Angeli dicuntur.*—Hinc etiam e converso homines ratione officii solent in Scriptura Angeli vocari, ut Joan. Baptista, Malach. 3: *Ecce ego mitto Angelum meum*, ut Christus exposuit, *Matth. 11*. Et Sacerdotes, *Malach. 2, Apocal. 1, 2 et 3*. Quo modo multi exponunt illud 1 Corinth. 11: *Mulier habere debet potestatem supra caput propter Angelos*. Unde merito dixit Tertullianus, *lib. contra Judæos, cap. 9*, non esse novum Spiritui sancto Angelos appellare eos, quos ministros virtutis suæ præfecit. Unde Hieronymus, *epist. 150, ad Algas., q. 5*, dixit Apostolos vocari Angelos. Idemque de Prophetis dixit Ambrosius, *ad Gal. 5*. Nihilominus frequentiori usu ac communi superiores spiritus Angeli vocantur, juxta illud Pauli ad Hebr. 1: *Omnes sunt administratorii spiritus in ministerium missi*. Ubi etiam allegat illud Psal. 103: *Qui facit Angelos suos spiritus*, id est, eos, qui natura sunt spiritus, facit esse Angelos suos, injungendo eis officium nuntiandi, ut ibi exponit Augustinus, et 15, *de Civit., cap. 23*, unde Dionysius, *cap. 4, de cœlesti Hierarch.*, dicit, cœlestes spiritus ideo præ omnibus Angelicum cognomen meruisse, quod cum in eos primo divinæ claritatis fulgor emanet, ipsi postmodum in nos enuntiationes illas sublimiores superne trajiciunt, et similia habet Chrysostomus, *homilia, de Incomprehensione natura, a medio*.

4. *Nomen Angeli in bonam partem communius accipitur.*—*Nomen Angeli dæmonibus tribuitur.*—Ex quorum Patrum verbis colligimus Angelorum nomen absolute dictum, et quasi per antonomasiam in bonam partem accipi, et sanctos Angelos significare, quia illi sunt præcipue Dei nuntii, quos ispe proprie ad sua mysteria manifestanda, et ad bonum totius universi procurandum mittit. Et hinc etiam homines singularis sanctitatis Angeli vocari solent, ut Augustinus notat, *libro Quæst. in Genes., q. 3*, et Ambrosius, *lib. de Noe et Arca, c. 4*. Nihilominus tamen etiam hoc nomen invenitur dæmonibus tributum in Scriptura, ut *Matth. 25: Qui paratus est diabolo et Angelis ejus*, ubi etiam nomen Angeli officii esse videtur, quia mali Angeli inferiores ministri sunt diaboli, id est, supremi spiritus mali, de quo dicitur *Apocalyp. 12: Projectus est draco ille magnus, etc. Et angeli ejus cum eo missi sunt*. Et sic etiam Paulus 2, *ad Corinth. 12*, vocat Angelum Satanæ, et 1 Corinth., dixit, *Nescitis quoniam Angelos judicabimus*. Quod exponens Augustinus, *in Psal. 86*, ait: Minatur Apostolus se judicaturum Angelos. Quos Angelos, nisi Apostatas Angelos? Solet denique Angelorum nomen, et generaliter, et specialiter sumi. Nam inter spiritus Angelicos varii sunt gradus, seu ordines, ut infra videbimus, quibus omnibus commune est Angelorum nomen, interdum vero infimus illorum ordo Angelorum esse dicitur, quasi generis nomine infimæ speciei applicato. In præsentis vero de Angelis generaliter loquimur, ut bonis et malis; supremis, mediis, et infimis nomen commune est, eorumque naturam significat.

5. *Scriptis D. Dionysius de Angelis pauca.*—*Id negans Erasmus rejicitur.*—*Et Cajetanus dubitans.*—De his ergo substantiis post ea, quæ Canonici Scriptores

attingunt, primus omnium ex professo scripsit Dionysius, *lib. de cœlesti Hierarch. et de Divinis nominibus*, cujus doctrina posteriores scriptores ad eam, quam de Angelis tradunt, confirmandam potissimum usi sunt. Propter quod operæ pretium duxi in hujus tractatus initio, admonere cavendam esse Erasmi, et aliorum audaciam, qui hos libros Dionysii Areopagitæ esse negant, quos Cajetanus, *Act. 17*, in fine ex parte imitatur, id in dubium revocans. Apud viros autem prudentes nulla potest in hoc cadere dubitatio: nam antiqua traditio satis veritatem confirmat. A longiori vero disputatione et defensione, ac confirmatione veritatis nunc abstinemus, quia viri doctissimi cum magna eruditione, ac diligentia id præstiterunt. Matthæus Galenus, in *Areopag.*, Xystus Senensis, in *Bibliotheca, lib. 2 in Dionys.*, et *lib. 6, an 229*, Baronius, *tom. 2, anno Christi 109, a n. 51*, et alii, quos, *Act. 17, in fine*, Lorinus refert; specialiter vero librum de cœlesti Hierarchia allegant Athanasius, *lib. Quæst. ad Antioch., q. 4*, et Gregorius, *hom. 34, in Evang.* Quem male interpretatur Cajetanus, quod sub dubio illum allegaverit, quia dixit: Fatetur vero Dionysius Areopagita, antiquus videlicet, et venerabilis Pater, dicere, etc. Sed verba illa non sunt dubitantis de auctore illius operis, sed de quadam ejus sententia, quam postea cum magna reverentia tractat, et exponit, semperque ejus sancti Patris esse supponit.

6. *Cajetani objectio.—Baronii responsio.—Non satisfacit.—Probabilior responsio.*—Magis posset movere, quod Cajetanus objicit Hieronymum, *lib. de Scriptor. Eccles.*, nullam Dionysii Areopagitæ mentionem fecisse. Respondet autem Baronius Hieronymum in Proœmio sui operis profiteri, eos tantum scriptores recensere, quos invenisset ab Eusebio recensitos. Unde quia Eusebius nullam fecit mentionem Dionysii, et operum ejus, ideo etiam Hieronymus de illo tacuit. Diversa tamen fide, nam Eusebius (ut Baronius vult) hæretico spiritu occultavit opera Dionysii, quia Ariano errori sunt contraria; Hieronymus vero illa omisit, quia in Eusebio non invenit. At enim (quidquid de Eusebio sit) ego in Hieronymo non lego, quod tantum illos commemorare proposuerit, quos Eusebius nominasset, sed verba ejus sunt; quanquam Eusebius Pamphili in *decem Ecclesiasticæ historiæ libris* maximo nobis adjumento fuerit et singulorum, de quibus scripturi sumus, volumina ætates suorum auctorum sæpe testentur, in quibus non dicit solum ab Eusebio sumpsisse auctores, sed illius historia adjutum fuisse: dum autem dicit *adjutum*, indicat aliunde etiam plura sumpsisse, ex maxime ex voluminibus eorumdem scriptorum, ut statim significat. Quare ex aliis verbis quæ Hieronymus adjungit, dici posse credo, eum non habuisse operum Dionysii notitiam; sic enim ait: Si qui autem de iis a me in hoc volumine prætermisisti sunt, sibi magis, quam mihi debent imputare, neque enim de his, quæ non legi, nosse potui; et quod aliis forsitan fuit notum, mihi in hoc angulo latitanti fuerit ignotum. Idem ergo ex his Dionysii scriptis illi accidere potuit.

7. *Qui alii Patres et Scholastici post Dionysium de Angelis scripserint.*—Post Dionysium Theodoretus, in *orationibus, seu libris contra Græcos*, tertium de Angelis inscripsit, sed majorem illius partem in confutandis Diis falsis Gentilium consumit; circa finem vero pauca de bonis et malis Angelis ex divinis Scripturis colligit, ut illorum comparatione Gentilium errores confundat. Augustinus item, in *lib. de Civit.*, multa de Angelis attigit, præsertim in *lib. 9, 10, 11 et 12*, de illorum creatione, et Sanctorum gloria, ac malorum lapsu edisserit. Idem, in *libris de Genesi ad litteram*, præsertim, *lib. 3, 4 et 11, et in Enchirid., cap. 57, et sequentibus*. Itemque Origenes, *lib. 1 Periarch., cap. 5, 7, 8 et sequentibus*. Et de eisdem pauca attigit Damascenus, *lib. 2, de Fide, cap. 3 et 5*. Bernardus, *lib. 5, de Considerat., cap. 3, 4 et 5*, Gregorius, etiam in *dicta homilia 34, de ordinibus Angelorum*, eorumque proprietatibus, et nominibus nonnulla docuit. Et plura quasi theoremata de eisdem tradit Isidorus, in locis etymologiarum, et sententiarum supra allegatis. Alii vero Patres per occasionem tantum de illis tractantes variis locis de illis

loquuntur, quorum sententias pro disputationum opportunitate afferemus. Scholastici vero cum Magistro de Angelis disputant, in *2, a dist. 2, usque ad 12*, Alensis, *2 p., a q. 19 usque ad 43*, Altisiodorensis, *lib. 2 Summæ*, per quinque primos tractatus, Albertus, in *2, p. Summæ, tract. 2*, præcipue vero D. Thomas, *1 p., a q. 50 usque ad 64, et lib. 2, contr. Gent., a cap. 46, et disput. de Spirit. creat., et opusc. 15*. Nos vero in tractatu per libros octo materiam hanc comprehendemus. Priores quatuor erunt de Angelis secundum naturalia spectatis: quatuor deinde posteriores eorumdem Angelorum supernaturalia considerabunt.

Ad priores libros quatuor de Angelis secundum sua ipsorum naturalia spectatis, præfatio.

Quoniam ordo naturæ ad gratiæ ordinem supponitur, ea quoque in scribendo methodum circa Angelos observamus, in quibus uterque ordo reperitur: itaque subjectis libris quatuor, de substantia, productione, aliisque affectionibus Angelis connaturalibus, disseremus, non eo tantum modo, quo solent Metaphysici, naturali scilicet discursu, sed juxta principia Theologiæ, quæ ad ipsam quoque naturalem materiam exactius versandam apprime conferunt; sic enim fiet, ut quæ de Angelis in Metaphysica intra terminos inferioris luminis tradidimus, uberius hoc loco intelligantur. Itaque primus liber erit de Angelorum essentia, seu substantia, et attributis ab ea non distinctis; secundus de intellectu ac perfectionibus ejus, actualique cognitione; tertius de voluntate, et actibus illius; quartus de potestate exterius agendi.

